

Een regeling over de hooidienst van de keurlieden van de heren van Wideux in Sint-Lambrechts-Herk, 1609

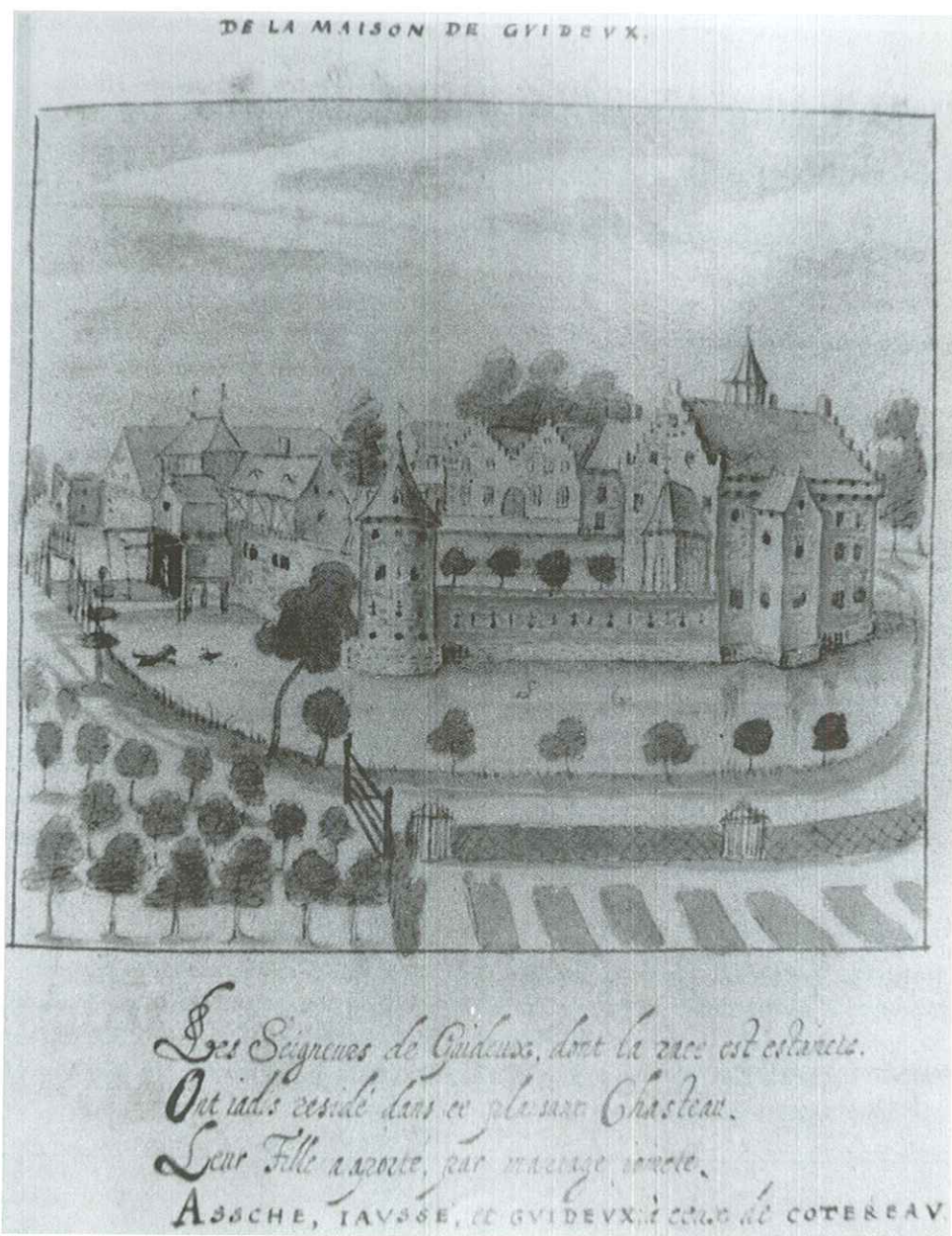
Rombout Nijssen

Dat de oude feodale en heerlijke rechten en plichten uit het ancien régime afgeschaft werden toen in 1795-1796 de Franse revolutionaire wetgeving in onze gewesten werd ingevoerd, werd ons vroeger in de geschiedenisles aangeleerd. Wat voor rechten en plichten dat waren, is minder duidelijk. Wie die rechten uitoefende of die plichten moest volbrengen, evenmin. Wellicht is de voornaamste reden daarvoor te vinden in het feit dat die plichten aan het einde van de achttiende eeuw al fel geërodeerd waren. Weinig mensen hadden nog te maken met de verplichting om voor een heer bepaalde werkzaamheden uit te voeren, zonder dat zij daar voor vergoed werden. De bronnen over die plichten zijn ook zeldzaam. Bij de inventarisatie van het archief van de schepenbanken in Sint-Lambrechts-Herk, die in het Rijksarchief te Hasselt bewaard worden, werd een tekst uit 1609 aangetroffen, waarin het akkoord wordt beschreven dat de heer van Wideux trof met zijn *keurlieden* over de uitvoering van de hooidienst die zij hem verschuldigd waren¹. Omdat de bronnen over herendiensten zo zeldzaam zijn, wordt de tekst hieronder uitgegeven.

Wideux was zoals Ten Hove en Schoonwinkel één van de drie heerlijkheden op het grondgebied van Sint-Lambrechts-Herk. De zetel van de heerlijkheid was het kasteel van Wideux². In 1609 was Willem de Cotereau heer van Wideux. Willem was geboren in 1560. Hij was de zoon van Jan IV van Cotereau en van Catharina van Brandenburg. Hij overleed in 1620. Van de hand van zijn echtgenote Marie de Cotereau bleef een tekening van de toenmalige kasteelgebouwen van Wideux bewaard.

¹ Rijksarchief Hasselt, *Archief van de schepenbank van Wideux*, voorlopig nummer 27, p. 351-356.

² Een overzicht van de opeenvolgende heren van Wideux is te vinden in R. DREESEN e.a., *Stenen en heren van Wideux*, Hasselt, 1998, p. 26-27.



De kasteelgebouwen van Wideux door Marie de Cotereau, afgedrukt in R. DREESEN e.a., *Stenen en heren van Wideux*. Hasselt, 1998, blz. 27.

De keurlieden waren de personen die een goed van de heer van Wideux in cijns hielden, waarvoor zij niet alleen jaarlijks een cijns moesten betalen, maar ook een keur wanneer de cijnsouder overleed en het goed vererfd werd. Een keur was oorspronkelijk het recht van de heer van het cijns hof op een voorwerp of een dier uit de erfenis van een overleden cijnsouder. De keur was verschuldigd door de cijnsouder die het goed erfde³.

De plicht om een keur te betalen droeg een hoog *loterijgehalte* in zich: leefde de cijnsouder of keurdrager lang, dan was de bezitter van het goed voor lange tijd bevrijd van de last om de keur te betalen, stierf de keurdrager echter al na korte tijd, dan moest er even snel weer een keur betaald worden.

Van elders zijn bijvoorbeeld koekeuren en paardskeuren bekend, die respectievelijk met een koe of een paard, of met de waarde daarvan in geld, betaald moesten worden. In de meeste gevallen ging het om koekeuren. In de praktijk werd de betaling van keuren met geld afgekocht. Wellicht was dat in het cijns hof van Wideux niet anders. De archieven van de heren en van het cijns hof van Wideux bevatten echter te weinig gegevens over de inning van keuren om daarover uitsluitel te geven.

Het bedrag waarmee een keur betaald kon worden, stond in de regel niet op voorhand vast, maar het kon evolueren. Het was immers zo dat het recht van de heer op de beste koe uit de stal van zijn keurplichtige letterlijk genomen moet worden. Daarom stond het bedrag waarmee een keur afgekocht kon worden rechtstreeks in verband met de waarde van dat dier. Indien de cijnsouder en de hofheer het niet eens geraakten over het bedrag waarmee de keur betaald kon worden, dan moest de hofheer genoeg nemen met één van de dieren uit de stal van de cijnsouder. Had de overleden keurdrager een waardevolle koe op stal, dan zal zijn erfgenaam geneigd geweest zijn meer te betalen om haar te kunnen behouden. In het andere geval kon hij de keurlast met minder geld afkopen.

Keuren waren in de regel gevestigd op landerijen die cijnsgoed waren, en waar een boerderij op stond, of waar een boerderij op gestaan had op het ogenblik dat het goed voor het eerst in cijns uitgegeven was. Het feit dat de heer recht had op een dier uit de stal, veronderstelt immers dat er op het goed een stal stond, of minstens dat het goed deel uitmaakte van een complex van cijnsgoederen waaraan ook een stal verbonden was.

De akte uit 1609 somt in totaal 34 keurlieden van Wideux op. Zij hadden een goed in bezit dat afhing van het cijns hof van Wideux, en dat met een keur belast was. Bovendien ver-

³ *Het laathof van den Wijer in Hoeselt*, in: *Limburg-Het Oude Land van Loon* 83, 2004, p. 67-86.

Rombout Nijssen

wachtte hun heer van hen dat zij voor hem een werk uitvoerden, dat de hooidienst genoemd werd. Dertien van die keurlieden - Bartel Quaijens, Peter Druechmans, Jan Keyzers, Nijs Goetsbloets, de weduwe van Jordan van Herck, Jan Srycken, de weduwe van Jan Daniels, Nijs Thenis, Lenaert Prossmans, de weduwe van Frans Pluijmers, de erfgenamen van Henrick Pluijmers, Jan Wolffs en Wilhem Griecharts - weigerden die hooidienst nog langer te verrichten en voerden daarover een proces tegen de heer van Wideux. Eenentwintig anderen - Geert van Hilst, Herman Vuskens, Quinten vanden Broeck, Jheronimus Prijs, Jan Timmermans, Ida vanden Broeck, Claes vanden Broeck, Aert Gerardts, Peter Gielen, Liben Martens, de echtgenote van Wilhem Gouts, Jan Meewis alias Velckeneers, Jan Goessens den alden, Peter vanden Broeck, de echtgenote van Henrick Haesevoets, Dionijs Codden, Jaspar Grommen, Nijs Wouters, Loeyen Walburgen, Herman Thonis en Jan Junckarts - namen niet deel aan het proces, maar weigerden ook de hooidienst te verrichten. Wat de reden was van de weigering van de keurlieden van Wideux om de hooidienst nog langer te verrichten, vertelt de overeenkomst niet.

Wel leert de tekst ons dat de keurlieden hun actie al 18 jaar volhielden. Zolang duurde het proces al, dat zich eerst voor de rechtbank van de officiaal in Luik had afgespeeld, en daarna in beroep voor een apostolische gedelegeerde rechter: een rechter die daarvoor vanwege de paus een machtiging gekregen had. Die hele zaak had de heer van Wideux niet alleen een fortuin aan gerechtskosten gekost, maar hij had ook al die jaren betaalde krachten moeten inzetten om zijn gras te maaien en het hooi binnen te halen. Bovendien was in het eerste jaar van het geschil over de hooidienst een bunder beemd niet gehooïd, waardoor het gras in de beemd was blijven liggen en gerot was. De heer schatte zijn totale verlies in die periode van achttien jaar op minstens 800 gulden. Dat verlies was wellicht, samen met het verlangen *om t selve lanckduerich processe neder te leggen, ende niet alleen swaere costen, maer oock voorder twist ende querellen welke in toecomende tyden mochten overcomen te schauwen*, de reden waarom hij nu vrede nam met een regeling buiten de rechtbank om. De keurlieden van hun kant keken ook op tegen de voortzetting van het proces. Zij waren blijkbaar door de rechter in het ongelijk gesteld en veroordeeld, in lijn met de eis van de heer van Wideux. Voortzetting van de zaak in hoger beroep zou ook hen met alsmaar zwaardere kosten confronteren.

Overleg dat tot stand gekomen was door bemiddeling van *goede mannen* had tot een akkoord geleid waarin de rechten en plichten van beide partijen vrij helder werden omschreven. In de eerste plaats werd vastgelegd dat de hooidienst in de toekomst niet meer op alle maaibeemden van de heer betrekking zou hebben, maar enkel nog op vijf bunder en vijftien roeden beemd, of in de woorden van de scribent uit 1609: *ses bunders min vyff royen*. Van

de keurlieden werd verwacht dat zij die beemden zouden maaien en hooien, het hooi naar het kasteel of de kasteelhoeve van Wideux voeren, en het daar in de schuur van de heer opslaan (*maijen, hoijen, invueren ende taschen*). Dat hoefden zij maar één keer per jaar te doen, met name als de *voormaat* gehooid werd. Met de *achtermaat* in de beemden van hun heer hoefden zij zich niet in te laten. De *achtermaat* is het gras dat opnieuw uitgroeit nadat het in de zomer een eerste keer gemaaid geweest is. Voorts werd vastgelegd dat de keurlieden die niet over paard en wagen beschikten, moesten *maijen, hoijen ende taschen*, terwijl de keurlieden die wel over paard en wagen beschikten het hooi zouden *invueren*. Al dat werk moesten de keurlieden *t hunder last ende op hunne costen* doen, met hun eigen materiaal. Ook op mondkost voor die werkdagen moesten zij niet rekenen. De oude gewoonte om hen *als t hoij gewonnen was ende den dienst volbracht elck een stuck kaes ende broet* te geven, werd immers afgeschaft.

Voorts beloofde de heer dat hij de schade die hij tot nu toe geleden had voor zijn rekening zou nemen, en dat hij niet zou proberen die op de keurlieden te verhalen. De keurlieden van hun kant beloofden *hunne servituijt vanden hoydienst des te getrauwelijcker ende gewillichlycker te presteeren*.

Wie onverhoopt toch niet zou opdagen wanneer *t sij met clockslach offt trommel, offt ander teeken offt conde soe byden heer geordineert* zou worden aangekondigd dat de hooidienst verricht moest worden, zou een aam bier moeten betalen ten behoeve van hen die wel aan het werk waren, en een boete van zeven schellingen⁴ aan de heer of zijn gerechtsofficier. Wie die boete niet betaalde, stelde zich aan vervolging bloot. De heer zou dat beschouwen als een tekortkoming aan de plichten van de cijnsouder, en voor de schepenbank vorderen dat de nalatige uit het bezit van zijn keurgoed gezet zou worden, om zelf weer in het bezit van het goed in kwestie gesteld te worden. Het akkoord verzekerde wel dat de heer daarbij de algemeen geldende rechtsregels zou moeten volgen, en dat zo een rechtszaak op de gewone, veertiendaagse openbare zittingen van de schepenbank behandeld zou worden.

⁴ De schelling is een klein zilveren muntstuk ter waarde van 12 penningen. De waarde van de schelling is afhankelijk van die penning, waarvan hij een veelvoud is. In de regel werd in de 17^{de} eeuw met een schelling een muntstuk ter waarde van zes stuivers bedoeld. De boete voor het afwezig blijven bij de hooidienst bedroeg dan 7 x 6 stuivers = 42 stuivers = 2 gulden en 2 stuivers: meer dan wat een ongeschoolde arbeider op een dag verdiende.

Rombout Nijssen

Tekstuitgave: RH, *Archief van de schepenbank van Wideux*, voorlopig nummer 27, p. 351-356.

Peijs ende accord gemaakt tusschen den edelen welgeboren heer Guilheam de Cotereau, heer van Wydue, Staijen, .. etc. ter eenre, ende die kuerliedens der heerlyckheit van Wydue voerschreven ter andere syden partyen, belangende seeker differentie van hoydienst.

Alzoe die heeren van Wydue ende St Lambrechts Herck altijt ende over menschen memorie hebben gehadt die gerechticheijt dat allen die kuerliedens oft kuergoet onder die heerlycheyt van Wydue possideerende, sculdich waeren den heer jaerlijcx allen sijn maijbempden te hoijen, t hoij tot Wydue in te vueren ende tasschen volgens den bescheyden ende documenten daer van zijnde.

In welcken hoijdienst oft servituijt zynde die voerschreven kuerliedens gebreeckelyck, ongehoersaem ende weijgerich geworden ende te dier oersaecken proces opgereezen tusschen den edelen welgeboren heer Wilhem de Cotereau, heer van Wydue Sint Lambrechts Herck etc. ter eenre, ende meester Bartel Quaijens met sijne consorten teweeten Peter Druechmans, Jan Keysers, Nijs Goetsbloets, meester Jorden van Herck nu syne relict, Jan Srycken, Jan Daniels nu syne relict, Nijs Thenis, Lenaert Prossmans, Frans Pluijmers nu syne weduwe, Henrick Pluijmers nu syne gerven, Jan Wolffs ende Wilhem Griecharts, allen kuerliedens ter andere zyden, geintenteert voordien heer officiael van Luijck, ende naemaels bij appellatien voorde apostolycke gedeleguerde richteren, t selve geduert eenen tijt van ontrent achtien jaeren, welcken termijn duerende, der voerschreven hoijdienst heeft stil gestaen, ende deur weijgeringe onbedient gebleven tot op dato van deessen, tot groete schaden ende interest des heeren van Wydue voerschreven, hebbende hij t synder last ende cost jaerlycx moeten doen hoijen enden invueren wel twee bonder bams oft meer, boven noch een bonder gras d'welck d'eerste jaer des voerschreven proces is blijven inde bempden liggen verrotten duer weijgeringe ende ongehoersaemheijt der kuerliedens voerschreven, waer duer sijn heerlycheijt verclaert beschadicht te weessen, wel ter summen van acht hondert gulden brabant ende meer.

Soe ist dat hoe wel der voerschreven meester Bartel Quaijens met sijne litisconsorten als boven genomineert kuerliedens duer drij geestelycke ende apostolycke richters conformelyck den heijs ende pretensie van syne heerlicheijt van Wydue modern, waeren gecondemneert, mitsgaders oock in allen schaeden ende interessens duer syne heerlicheijt voerschreven bij faute van hoydienst lite pendente geleeden. Niet tegenstaende, om t selve lanckduerich processe neder te leggen, ende niet alleen swaere costen, maer oock voordier twist ende querellen welcke in toecomende tyden mochten overcomen te schauwen, den voerschreven heer van Wydue ende der voorgenoempde Quaijens met sijn litisconsorten kuerliedens voor-

schreven geassocieert oock met die ander kuerliedens der heerlyckheijt van Wydue voorschreven als namentlyck meester Geert van Hilst, meester Herman Vuskens, Quinten vanden Broeck, Jheronimus Prijs, Jan Timmermans, Lenaert Princen in naem synder huijsvrouwen Ida vanden Broeck Claessens dochter, Claes vanden Broeck, Aert Gerardts, Peter Gielen, Liben Martens, Wilhem Gouts momber zijnder huijsvrouwen, Jan Meewis alias Velckeneers, Jan Goessens den alden, Peter vanden Broeck, Henrick Haesevoets momber synder huijsvrouwen, Dionijs Codden, Jaspas Grommen, Nijs Wouters, Loeyen Walburgen, Herman Thonis int Scackenbroeck ende Jan Junckarts, die welcke niet en hadden totten voorschreven processe geconstitueert, noch hun geformeert partes litis maer wel t selve proces duerende hebben in mora geweest ende de facto den versochden hoijdienst niet gepresteert, mits dien in allen schaeden ende interest bij syne heerlicheijt voorschreven ter causen van dien geleeden, niet min dan die litisconsortes geobligeert hebben duer intercessie van goede mannen hun veraccordeert in vuegen ende manieren hier naevolgende. Te weeten inden eersten dat der voorschreven heer van Wydue ende sijn nacomelingen sullen hun contenteeeren, mits dat allen die kuerliedens oft kuergoet onder die heerlyckheijt van Wydue possideerende, mitsgaders hunne nacomelingen soe wel die niet litisconsortes en sijn geweest, als andere litisconsorten, t samen boven genomineert, in plaets dat se sculdich waeren, nae luyt den bescheyden ende documenten als oock die naegevolchde drij conforme sententien te hoijen, invueren ende tasschen t hoij van allen des heeren van Wydue maijbempden, sullen voortaan ende hier naemaels volstaen met allen jaer te maijen, hoijen, invueren enden tasschen ses bunders min vyff royen bams voermaet, ende niet achtermaet, met ordinantie soe sulcx altijt plach te geschieden, te weeten die kuerliedens, die waegen ende peerden hebben, sullen t hoij invueren opt huijs, oft inden hove van Wydue, ende die gheen wagen ende peerden en hebben sullen maijen, hoijen enden tasschen. Ende gelyckmen die kuerliedens plach te geven als t hoij gewonnen was ende den dienst volbracht elck een stuck kaes ende broet, hier van en sullen sij noch hunne nacomelingen hier naemaels niet hebben noch verwachten, dan sullen die voorschreven ses bunders min vyff roijen voormaet gehalden sijn te maijen, hoijen, invueren ende tasschen al t hunder last ende op hunne costen. In recompens van dien sal der heer van Wydue voorschreven hun quiteeren, soe hij quiteert mits deessen alsulcke acht hondert gulden brabant voorschreven van schaeden ende interest geduerende dit lanck processe duer gebreck van hoijdienst bij hem geleeden, ende met drij conforme sententien van apostolycke richters syne heerlicheijt gadiudiceert. Ende soe veel die costen derselvigen processe mach aengaen is der voorschreven heer te vreden dat die sullen blijven gecompenseert, waerentegen geloven die kuerliedens hunne servituijt vanden hoydienst des te getrauwelijcker ende gewillichlycker te presteeren, in vuegen ende manieren als voorschreven is, niet alleen als der heer van Wydue oft sijn

Rombout Nijssen

naercomelingen sullen present weessen, maer oock in syne ende sijre nacomelingen absentie, het sij dat se tot Wydue resideerende sijn offt elders, alles sgeens voorschreven, met alsulcke conditie dat allen die gheene die hier naemaels den voorschreven hoijdienst weijgeren sullen, offt om den selven hoijdienst te doen ten gestatueerden tijt niet en sullen compareeren die advertentie offt insinuatie gedaen synde, t sij met clockslach offt trommel, offt ander teeken offt conde soe byden heer geordineert sal worden, sullen misbruycken ieder een aeme biers tot profijt vanden goetwilligen den dienst doende ende een boete van seven scillingen voordien heer offt synen officier; van iederen dach datse achter blijven, soo oock geschiet als die kuerliedens mesten voor welcke aeme biers metter boeten van seven schillingen den heer sal meugen die kuerlieden in deessen verobligeert evinceeren ende saijseeren, mits comende tot geleijt der selven, met oopen conde van vyfftien dagen. Tot corroboratie van sgeens voorschreven is, ende om tselve ten eeuwigen dagen vast, stentich ende onverbreeckelyck te houden ende doen houden, sonder argelist, dobbel verstant offt bedroch, soe syn voor ons scholtet ende schepenen der heerlyckheyt van Wydue op huyden date ondergeschreven gecompareert allen die kuerliedens van Wydue, soe die litisconsorten als andere die niet partijen des rechts tegen syne heerlicheyt geweest en sijn boven genoempt, ende hebben verobligeert soe tsamen als een ieder int besonder et insolidum allen hunne kuerguederen in sulcken qualiteijt als sij die selve possideerende ende besittende sijn ten effect voorsien, gelovende hier tegen nimmermeer ende te gheenen tyden te doen offt laeten geschieden, renuntieerende van allen exceptien ende beneficien van recht generalijck ende specialijck waarmede eenichsins den inhalt van deessen soude kunnen belett, behindert offt gedilajjeert worden. Over sulcx wettelyck indes scholteten hant stipuleerende ende waert in hoeden der wet gekeert. Aldus geschiet int jaer ons heeren duijsent seshondert ende negen, den eenentwintichsten octobris ter staende genachten, present Munters, Ganthin, Princen, Vreen, Boelen ende Eelsrack schepenen, ende sijn heerlicheyt versocht hier van siegel ende brieff.

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt